

НЯКОИ ТИПОЛОГИЧЕСКИ ИНДЕКСИ НА ДУБИТАТИВНИТЕ ПРЕДИКАТИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК¹

КРАСИМИРА АЛЕКСОВА

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg

В настоящата работа за изчисляване на някои типологически характеристики на дубитативната парадигма в съвременния български език са предпочетени индексите на Г. Герджиков пред тези на Дж. Гринберг, тъй като те се опират на данни от парадигмите, а не от текста, който е зависим от стила, регистъра, темата и др. Поради наличие в вариантноста в микропарадигмата на отрицателните следходни времена в дубитатив се съпоставят четири индекса на Г. Герджиков: за степен на аналитизъм, синтетизъм, композираност и маркираност на член на парадигмата, на четири дубитативни микропарадигми (една положителна и три варианта на отрицателната парадигма). В работата също така се съпоставят четирите индекса на дубитатива с индексите на останалите три евиденциала (индикатив, конклузив и ренаратив). При конклузива и ренаратива също се наблюдават варианти на отрицателните следходни форми, което определя сравняването на четирите индекса на 14 евиденциални микропарадигми. Доказва се, че 2 от отрицателните микропарадигми на дубитатива са с най-висока степен на композираност и степен на аналитизъм, а при една от тях съществува тенденция за кондензация на формите, водеща до по-ниска степен на композираност и съответно на аналитизъм. Наблюденията върху индексите на четирите евиденциала водят до заключението, че при парадигми с висока степен на композираност и аналитизъм може да се появят варианти с кондензация на формите или с унификация на парадигмата, които да представляват тенденция за относително увеличаване на синтетизма и намаляване на степента на композираност.

Ключови думи: типологически индекси, дубитатив, ренаратив, конклузив, индикатив, синтетизъм, аналитизъм, композираност, маркираност на член от парадигмата

TYPOLOGICAL INDICES OF DUBITATIVE PREDICATES IN MODERN BULGARIAN

KRASIMIRA ALEKSOVA

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

krasimira_aleksova@slav.uni-sofia.bg

The study deals with the calculation of some typological characteristics of the dubitative paradigm in modern Bulgarian following G. Gerdzhikov's theoretical view

on typological indices instead of the one favoured by J. Greenberg, as Gerdzhikov's indices rely on data taken from paradigms and not from texts, which generally bear information about style, register, themes, etc. The variability observed in the microparadigm of the dubitative forms of negative posterior tenses motivates the comparison of four indices proposed in Gerdzhikov's theory – degree of analyticity, degree of syntheticity, degree of composition and degree of markedness of a paradigm member – applied to four dubitative microparadigms (one positive and three variants of the negative paradigm). Likewise, I compare and contrast the four dubitative indices with the indices of the other three evidentials: the indicative, the conclusive, and the renarrative. As a result, variants of the negative posterior forms are observed in both the renarrative and the conclusive paradigms, and this observation lays the grounds for the comparison of four indices across fourteen evidential microparadigms in Bulgarian. The study also provides evidence that two of the negative microparadigms found in the dubitative present the highest degree of composition and analyticity and that one of them shows a tendency for condensation of the forms that leads to a lower degree of composition and analyticity. Another important conclusion is that in paradigms that have a high degree of composition and analyticity, variants with condensation of forms or paradigm unification are more likely to emerge as a reflection of the tendency to relatively increase the degree of syntheticity and decrease the degree of composition.

Keywords: typological indices, dubitative, renarrative, conclusive, indicative, syntheticity, analyticity, composition, markedness of a paradigm member

1. Въведение

Един от значимите въпроси в езиковата типология е изборът на метод, чрез който да се извличат различни езикови типове и типологически характеристики. Прилагани са наблюдения върху набор от езици чрез съпоставки на граматическата реализация на даден семантичен признак (или признаци) или са използвани различни въпросници, които да дадат основание на авторите да открият общото и различното при граматикализацията на дадено значение в различни езици, включително на равнище употреби. Без стремеж за преглед на използваните въпросници тук ще посочим за пример въпросника на О. Дал за времето, аспекта и модалността в европейските езици (Dahl 1985: 199–206), както и други въпросници за извличане на евротипове на адрес https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-ling-boa rd/question_naire/eurotyp_description.php. Резултати от прилагането на въпросник за установяване на взаимодействието между граматически категории може да се видят в публикация на В. Храковски и А. Малчуков (Храковский, Мальчуков/Храkovskij, Mal'chukov 2016).

В типологическите изследвания се използват и корпуси за ексцерпирание на данни, които дават възможност за наблюдаване на реализациите в свързаната реч на различни граматически явления с цел обособяване на езикови типове. Прилага се също така методът на семантичното картиране (създаване на семантични/ментални карти), чрез който може да се представи както езиково специфичното, така и да се установи езиково универсалното и да се очертаят типове при граматикализацията в дадена семантична област (вж. например семантичните карти на евиденциалността и

модалността у Anderson 1986, Van der Auwera, Plungian 1998, Татевосов/ Tatevosov 2004, Boye 2012, за сегашно време на De Haan 2004, за функциите на датива и за неопределителните местоимения на Haspelmath 2003 и др.).

В типологията са известни и опити да се съпоставят езици чрез математически подходи, например изчисляване на типологически индекси. През 1960 г. Дж. Гринберг представя като количествен подход към типологическата морфология индекси, които се изчисляват върху текст от 100 думи. Това са индексът на синтетизъм (брой морфема към броя думи), на аглутинация (брой аглутинативни конструкции към броя на морфемните граници), индекс на образуването на сложни думи (брой на кореновите морфема към броя на думите), деривационен индекс (брой на деривационните морфема към броя на думите), индекс на словоизменението (брой на флективните морфема към броя на думите), индекс на префиксация (брой префикси към броя думи), индекс на суфиксация (брой суфикси към броя на думите), както и още 3 индекса, свързани със словоредата и съгласуването (Greenberg 1960). Както става ясно, това са индекси, които са текстово зависими и може да бъдат повлияни от спецификата на текста, темата, стила, регистъра и др. Според нас те са приложими най-вече когато се съпоставят индексите, извлечени върху един и същи текст на различни езици.

В езиковата типология се прилагат различни статистически методи, които да извлекат типологически значими изводи, напр. ANOVA, клъстерният анализ (вж. напр. Cysouw 2007), както и много други, които тук не са обект на преглед (вж. подробно например у Cysouw 2005).

В настоящата работа също се прилага количествен подход към езикови явления, но той е базиран не на текстови факти, а на данни от парадигмата на българския глагол. Смятаме, че опирането на данни от парадигмата на дадена част на речта е по-надежден източник за извличане на индекси, които представят степента на синтетизъм, на анализизъм, на композираност на формите, на семантична натовареност на членовете на парадигмата и др. Затова като теоретична основа на настоящото изследване са избрани предложените от Г. Герджиков типологически индекси и панхронични закони на езиковите парадигми (Герджиков/Gerdzhikov 1990, 1997, 2013).

Целта на настоящото изследване е да се представят и анализират избраните типологически индекси на дубитативните предикати в съвременния български език. Тази цел определя и предмета на изследване – парадигмата на българския дубитатив (дефиниран още като недоверчив модус или недоверчиви глаголни форми). Тъй като е необходимо посочените индекси да получат коментари в сравнение с индексите на другите три члена на евиденциалната категория в съвременния български език (а това са индикативът, конклузивът и ренаративът), то по-широкият обект на проучването е парадигмата на четирите български евиденциала.

Както става ясно, основният метод е количественият, но в работата се прилага и съпоставителният подход, който дава възможност да се сравнят

типологическите индекси на дубитативните глаголни форми (в ролята им на предикати с композиран характер) с индикативните, конклузивните и ренаративните, за да изпъкнат интересуващите ни типологически особености на дубитативните предикати в нашия език.

В следващата част се представят накратко интересуващите ни типологически индекси на Г. Герджиков, след това се изчисляват и анализират избрани индекси на дубитативните предикати във връзка с наличието на варианти на членовете на негативната дубитативна парадигма на бъдещите времена. Четвъртата част съдържа съпоставки на избраните типологически индекси на дубитатива с индексите на индикатива, конклузива и ренаратива.

2. Някои типологически индекси на Г. Герджиков

Публикациите на Г. Герджиков от 1990 г. (Герджиков/Gerdzhikov 1990) и от 2013 г. (Герджиков/Gerdzhikov 2013 – съответствие на български език на статията на немски от 1997 г. – Герджиков/Gerdzhikov 1997), в които той предлага някои всеобщи типологически зависимости, представени чрез индекси, както и панхронични закони на граматическите парадигми, могат да се разгледат като продължение на изследванията на учения върху разволя на индоевропейските езици към аналитизъм в два негови предходни труда (Герджиков/Gerdzhikov 1983, 1987). В настоящата работа се спират само върху няколко от индексите: степен на аналитизъм, степен на синтетизъм, степен на композираност и средна степен на маркираност на член от парадигмата. Това са част от индексите, които стоят в основата на извеждането на закони на граматическите парадигми в посочените работи на Г. Герджиков.

Едно от първите наблюдения при съпоставка на индексите на Дж. Гринберг и на Г. Герджиков (след факта, че при Дж. Гринберг индексирателето се базира върху показатели от текст от 100 думи, а при Г. Герджиков върху данни от парадигмите на една част на речта) е свързано със значителните различия между разбирането на двамата автори за синтетизма. Г. Герджиков основателно подхожда критически към виждането на Дж. Гринберг, че синтетизмът може да се представи като отношение между броя на морфемите към броя на думите. Подобно отношение според Г. Герджиков характеризира степента на полиморфемност на думата, а не е показател за степен на синтетизъм (Герджиков/Gerdzhikov 1983). Несъстоятелността на отношението, което съдържа този индекс на Гринберг, проличава при съпоставките както на този индекс, така и на реципрочния му индекс – за аналитизъм (брой думи към брой морфемии), изчислени по Гринберговия метод от У. Коугил (Cowgill 1966) и Г. Герджиков (Герджиков/Gerdzhikov 1983) за старобългарски текстове, и от Линдстет за съвременния български език върху четири текста (Линдстет/Lindstedt 1981). От сравнението излиза, че старобългарският има по-висока степен на аналитизъм от съвременния български език, което Г. Герджиков квалифицира

като изненадващо и учудващо (Герджиков/Gerdzhikov 1983), защото не отговаря на действителното положение.

В настоящата работа приемаме виждането на Г. Герджиков, че *степента на аналитизъм* (**a**) представлява отношение между броя на микрословоформите (**μ**) в рамките на членовете на една парадигма към броя на положителните семантични товари (**p**), носени от тези микрословоформи.² Г. Герджиков дава следния математически израз на този индекс:

$$a = \frac{\mu}{p}$$

(Герджиков/Gerdzhikov 1990: 152, Герджиков/Gerdzhikov 2013: 287).

Според учения развоят към аналитизъм представлява „тенденция към прогресивно намаляване на средното количество граматическа информация, изразявано чрез флективна афиксация, което се пада на микрословоформа“ (Герджиков/Gerdzhikov 1990: 151). *Индексът на синтетизъм* (**s**) се изчислява чрез реципрочното отношение между броя на микрословоформите и броя на позитивните диференциатори, т.е.

$$s = \frac{p}{\mu}$$

(Герджиков/Gerdzhikov 1990: 152, Герджиков/Gerdzhikov 2013: 287).

Високите стойности на този индекс сочат висока степен на изразяване на граматическите значения в рамките на микрословоформата чрез флексивна афиксация, а не чрез аглутинация, суплетивизъм или вътрешна флексия.

Един от важните индекси, които са свързани с развоя от синтетизъм към аналитизъм, е индексът за *степен на композираност* (**c**). Той може според Г. Герджиков да се представи числово като отношение между броя на микрословоформите и броя на членовете на парадигмата (**U**), т.е.

$$c = \frac{\mu}{U}$$

Индексът дава информация за това „от колко микрословоформи средно се състои една макрословоформа, т.е. означаващото на един член“ (Герджиков/Gerdzhikov 1990: 153).

Герджиков въвежда и един индекс, който е показател за богатството на парадигмата, тъй като представя *средната степен на маркираност на член на парадигмата* (**m**), т.е. показва средно колко положителни семантични диференциатора носят членовете на една парадигма –

$$m = \frac{U}{p}$$

Реципрочният индекс

$$\bar{m} = \frac{p}{U}$$

е показател за бедност на парадигмата, изразяваща се или в аморфологичност, или в деморфологизация (Герджиков/Gerdzhikov 1990: 153, Герджиков/Gerdzhikov 2013: 288–289).

Отношенията между представените индекси изясняват значими зависимости, свързани с развоя на индоевропейските езици от синтетизъм към аналитизъм. При развоя към аналитизъм основна тенденция е граматическата информация да се разпределя върху повече микрословоформи (срв. „развоят на индоевропейските езици към аналитизъм може да се определи като тенденция към прогресивно намаляване на средното количество граматическа информация, изразявано чрез флективна афиксация, което се пада на микрословоформа (т.е. синтетична словоформа)“ (Герджиков/ Gerdzhikov 2013: 286). Г. Герджиков формулира няколко важни типологически закона, като един от тях е, че средната степен на композираност е „равна на произведението от средната степен на аналитизъм и средната степен на маркираност“, т.е.

$$c = a.m$$

(Герджиков/Gerdzhikov 1990: 153).

От своя страна степента на аналитизъм представлява произведение между средната степен на композираност и средната степен на аморфологичност/ деморфологизация –

$$a = c.\bar{m}$$

(Герджиков/Gerdzhikov 1990: 154).

Отнесено към данните от българския език, този закон отразява факта, че развоят към аналитизъм в глаголната система води до обогатяването на парадигмата с композирани глаголни форми, а при имената – най-вече към деморфологизация, изразяваща се в загубата на категорията падеж (но не само това).

Г. Герджиков подчертава обаче, че развоят към аналитизъм е само една (макар и най-важна) от проявите на развоя на индоевропейските езици. Ученият конкретизира, че основната тенденция всъщност е „неотклонно повишаване на средната степен на формална дискретизация на граматическата информация (*d*) в рамките на най-общите особености на флективния строй“ (Герджиков/Gerdzhikov 1990: 155). Повишаването на *d* може да се постигне не само с повишаване на степента на композираност, не само чрез деморфологизация (загуба на граматични категории), но и чрез развитието на някои аглутинативни черти – в българския език пример за това е определителният член. Средната степен на формална дискретизация на граматическата информация (*d*) може да се представи чрез отношението между броя на граматическите морфеми в парадигмата (*M*) и броя на положителните диференциатори (положителните семантични признаци) (*p*), т.е.

$$d = \frac{M}{p}$$

(Герджиков/Gerdzhikov 1990: 154).

В настоящата работа няма да се представя степента на дискретизация на граматическата информация, защото това изисква отделно изследване.

Герджиков извежда важни типологически закони на граматическите парадигми, например представения закон за отношението между степените на синтетизъм/аналитизъм, маркираност/немаркираност и композираност/некомпозираност, закон за отношението между степените на дискретизация/недискретизация, синтетизъм/аналитизъм и полиморфемност/мономорфемност, както и някои производни зависимости (Герджиков/Gerdzhikov 1997, Герджиков/Gerdzhikov 2013), чието представяне обаче не е обект на настоящата работа.

3. Типологически индекси на дубитативните предикати

Нека се обърнем към парадигмата на българския дубитатив, тъй като основната цел е да се анализират подобрите типологически индекси на дубитативните предикати. Интересът към подобна цел е провокиран от факта, че дубитативната парадигма се отличава с наличието на варианти на член на микропарадигмата на отрицателните форми за бъдещите времена (бъдеще време, бъдеще предварително време, бъдеще време в миналото и бъдеще предварително време в миналото) в трите залога. Тази вариантност в деятелния и страдателния залог може да се види от Таблица 1.

Таблица 1. Дубитативни форми в деятелен и в страдателен залог

Времена	Дубитативни форми в актив	Дубитативни форми в пасив
Сегашно време	Ед.ч. 1 л. бил, -о, -а съм четял, -а, -о	Няма форми
Имперфект	2 л. бил, -а, -о си четял, -а, -о 3 л. бил, -а, -о четял, -а, -о Мн.ч. 1 л. били сме четели 2 л. били сте четели 3 л. били четели	
	Ед.ч. 1 л. не съм бил, -а, -о четял, -а, -о 2 л. не си бил, -а, -о четял, -а, -о 3 л. не бил, -а, -о четял, -а, -о Мн.ч. 1 л. не сме били четели 2 л. не сте били четели 3 л. не били четели	
Аорист	Ед.ч. 1 л. бил, -а, -о съм чел, -а, -о 2 л. бил, -а, -о си чел, -а, -о 3 л. бил, -а, -о чел, -а, -о Мн.ч. 1 л. били сме чели	

	<p>2 л. били сте чели 3 л. били чели</p> <p>Ед.ч. 1 л. не съм бил, -а, -о чел, -а, -о 1 л. не си бил, -а, -о, чел, -а, -о 3 л. не си бил, -а, -о чел, -а, -о</p> <p>Мн.ч. 1 л. не сме били чели 2 л. не сте били чели 3 л. не били чели</p>	
Перфект	Няма форми	
Плусквам-перфект		
Бъдеше време	<p>Ед.ч. 1 л. щял, -а, -о съм бил, -а, -о да чета 2 л. щял, -а, -о си бил, -а, -о да четеш 3 л. щял, -а, -о бил, -а, -о да чете</p> <p>Мн.ч. 1 л. щели сме били да четем 2 л. щели сте били да четете 3 л. щели били да четат</p>	<p>Ед.ч. 1 л. щял, -а, -о съм бил, -а, -о да съм/бъда мит, -а, -о 2 л. щял, -а, -о си бил, -а, -о да си/бъдеш мит, -а, -о 3 л. щял, -а, -о бил, -а, -о да е/бъде мит, -а, -о</p> <p>Мн.ч. 1 л. щели сме били да сме/бъдем мити 2 л. щели сте били да сте/бъдете мити 3 л. щели били да са/бъдат мити</p>
Бъдеше време в миналото	<p>Ед.ч. 1 л. нямало съм бил, -а, -о да чета нямало било да чета не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да чета 2 л. нямало си бил, -а, -о да четеш нямало било да четеш не си бил, -а, -о щял, -а, -о да четеш 3 л. нямало бил, -а, -о да четеш нямало било да четеш не бил, -а, -о щял, -а, -о да четеш</p> <p>Мн.ч. 1 л. нямало сме били да четем нямало било да четем не сме били щели да четем 2 л. нямало сте били да четете нямало било да четете не сте били щели да четете 3 л. нямало били да четат нямало било да четат не били щели да четат</p>	<p>Ед.ч. 1 л. нямало съм бил, -а, -о да съм/бъда мит, -а, -о нямало било да съм/бъда мит, -а, -о не съм щял, -а, -о бил да съм/бъда мит, -а, -о 2 л. нямало си бил, -а, -о да си/бъдеш мит, -а, -о нямало било да си/бъдеш мит, -а, -о не си щял, -а, -о бил да си/бъдеш мит, -а, -о 3 л. нямало бил, -а, -о да е/бъде мит, -а, -о нямало било да е/бъде мит, -а, -о не щял, -а, -о бил да е/бъде мит, -а, -о</p>

<p>Бъдеше предвари-телно време</p>	<p>Ед.ч. 1 л. щял, -а, -о съм бил, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о 2 л. щял, -а, -о си бил, -а, -о да си/бъдеш чел, -а, -о</p>	<p>Мн.ч. 1 л. нямало сме били да сме/бъдем мити нямало било да сме/бъдем мити не сме щели били да сме/бъдем мити</p>
<p>Бъдеше предвари-телно време в миналото</p>	<p>3 л. щял, -а, -о бил, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о Мн.ч. 1 л. щели сме били да сме/бъдем чели 2 л. щели сте били да сте/бъдете чели 3 л. щели били да са/бъдат чели Ед.ч. 1 л. нямало съм бил, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о нямало било да съм/бъда чел, -а, -о не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о 2 л. нямало си бил, -а, -о да си/бъдеш чел, -а, -о нямало било да си/бъдеш чел, -а, -о не си бил, -а, -о щял, -а, -о да си/бъдеш чел, -а, -о 2 л. нямало бил, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о нямало било да е/бъде чел, -а, -о не бил, -а, -о щял, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о Мн.ч. 1 л. нямало сме били да сме/бъдем чели нямало било да сме/бъдем чели не сме били щели да сме/бъдем чели 2 л. нямало сте били да сте/бъдете чели нямало било да сте/бъдете чели не сте били щели да сте/бъдете чели 3.л. нямало били да са/бъдат чели нямало било да са/бъдат чели не били щели да са/бъдат чели</p>	<p>2 л. нямало сте били да сте/бъдете мити нямало било да сте/бъдете мити не сте щели били да сте/бъдете мити 3 л. нямало били да са/бъдат мити нямало било да са/бъдат мити не са щели били да са/бъдат мити</p>

От Таблица 1 се вижда, че за 1 и 2 л., ед.ч. и мн.ч. на дубитативните следходни времена са налични по 3 варианта:

- първи вариант, съдържащ форманта **нямало съм бил** със спрягащ се спомагателен глагол **съм** (напр. *нямало съм бил, -а, -о да чета, нямало съм бил, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, нямало съм бил да съм/бъда мит, -а, -о*);
- втори вариант, съдържащ форманта **нямало било** с изпускане на спомагателния глагол **съм** (напр. *нямало било да чета, нямало било да съм/бъда чел, а, -о, нямало било да съм/бъда мит, -а, -о*);
- трети вариант, образуващ се с отрицателната частица **не**, добавена към положителните форми (*не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да чета, не съм бил, -а, -о щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о*, като тези форми в страдателен залог не бяха засвидетелствани в корпуси и интернет).

Отрицателните форми за бъдещите времена в 3 л., ед.ч. и мн.ч. в деятелен и страдателен залог показват наличието също на три варианта:

- първи вариант с формант **нямало бил, -а, о** в 3 л., ед.ч. и **нямало били** в 3 л., мн.ч., който се отличава с това, че *бил* се съгласува по род и число (напр. *нямало бил, -а, -о да чете, нямало бил, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о, нямало бил, -а, -о да е/бъде мит, -а, -о; нямало били да четат, нямало били да са/бъдат чели, нямало били да са/бъдат мити*);
- втори вариант с безличия формант **нямало било**, която се запазва във всички лица, включително в 3 л., ед.ч. и мн.ч. (напр. *нямало било да чете, нямало било да е/бъде чел, -а, -о, нямало било да е/бъде мит, -а, -о, нямало било да четат, нямало било да са/бъдат чели, нямало било да са/бъдат мити*);
- трети вариант, образуван с отрицателната частица **не**, добавена към положителните форми (напр. *не бил, -а, -о щял, -а, -о да чете, не бил, -а, -о щял, -а, -о да е/бъде чел, -а, -о*).

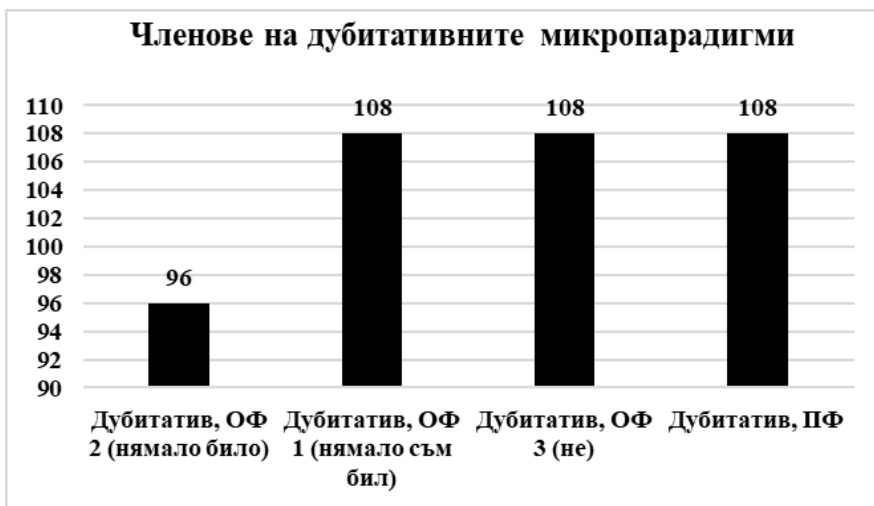
Основната хипотеза е, че наличието на варианти на дубитативните членове на следходните времена в деятелен и страдателен залог ще се отрази върху степента на композираност и ще доведе до йерархизирането на тези варианти, тъй като сред тях има такъв вариант, който се отличава с известна кондензация на формата, т.е. с относително намаляване на степента на композираност, а това е вариантът с безличния формант **нямало било**.

Наличието на варианти на член от микропарадигмата на бъдещите времена в дубитатива на трите залога е резултат от наличието на варианти на същите форми в конклузива и ренаратива. Независимо дали ще бъде прието виждането, че дубитативните форми се образуват чрез преизказване на **съм** в конклузивните форми (мнението на Герджиков/Gerdzhikov 1984, възприето тук), което обяснява и добавянето на семантичния признак преизказност към субективния признак при формообразуването на дубитатива от конклузива, или ще се предпочете виждането, че дубитати-

Грите дубитативни микропарадигми с еднакъв брой членове се различават обаче по броя на микрословоформите, тъй като в отрицателния вариант с *не* се добавя още един микроелемент, а при *нямало съм бил* има съгласуване по род и число. Графика 2 представя йерархията на четирите дубитативни микропарадигми по броя на микрословоформите в тях. Отрицателната дубитативна микропарадигма с частица *не* и при следходните

Графика 1. Подредяне на четирите дубитативни микропарадигми според броя на членовете

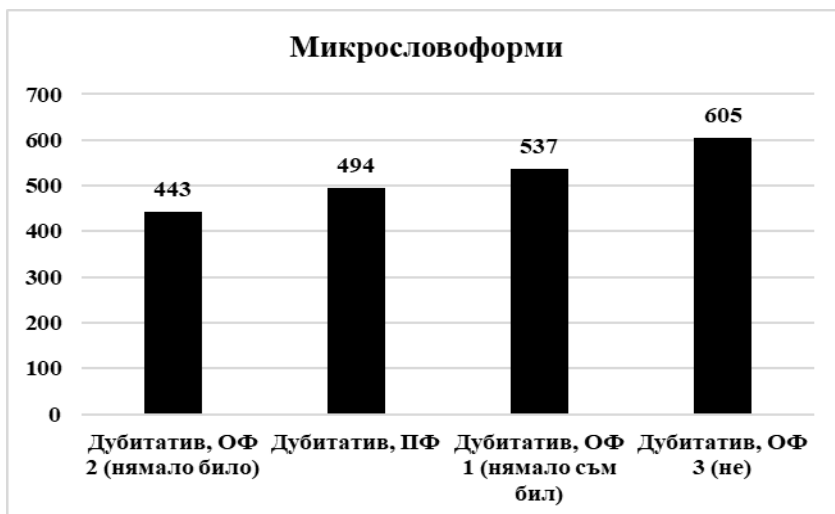

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

времена има най-много микрословоформи – 605, след нея е вариантът на отрицателна микропарадигма с форманта *нямало съм бил* – 537, на трето място е положителната дубитативна парадигма с 494 микрословоформи, а най-малък брой микрословоформи има отрицателният вариант със следходни форми, съдържащи безличния формант *нямало бил*, която има и най-малък брой членове. Ясно става, че при този вариант на отрицателна дубитативна парадигма има кондензиране – и по отношение на броя на членовете, и по отношение на броя на микрословоформите.

Данните за броя на членовете и на микрословоформите се отразява върху стойностите на интересуващите ни 4 типологически индекса. Съпоставката между индексите за *степен на аналитизъм* ($a = \frac{H}{P}$ – брой микрословоформи към брой на позитивните диференциатори, отбелязани на Таблица 2 с плюс) на положителните дубитативни форми и трите варианта на парадигмата от отрицателните форми (вж. Графика 3) показва, че поло-

Графика 2. Подреждане на четирите дубитативни микропарадигми според броя на микрословоформите

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

жителната дубитативна парадигма има малко по-висока степен на аналитизъм

$$(0.88 - a = \frac{\mu}{p} = \frac{494}{561})$$

от отрицателния вариант с частица *не*, включително при следходните форми –

$$0.87 (a = \frac{\mu}{p} = \frac{605}{693}).$$

Разликата е твърде малка, незначителна (по-малко от 1.2%). По-ниска е стойността на индекса за аналитизъм на микропарадигмата с отрицателни форми за следходните времена с форманта *нямало съм бил* –

$$0.80 (a = \frac{\mu}{p} = \frac{537}{669}).$$

Най-нисък е този индекс при варианта, в който отрицателните следходни форми съдържат форманта *нямало било* –

$$0.73 (a = \frac{\mu}{p} = \frac{443}{603}).$$

Тази съпоставка говори, че при положителната микропарадигма и при варианта на отрицателна дубитативна парадигма с форми за следходните времена, образувани с частицата *не*, положителните семантични товари са разпределени върху най-много микрословоформи. Логично индексът на аналитизъм на дубитативната микропарадигма, съдържаща отрицателни следходни форми с форманта *нямало било*, е най-малък, защото средният брой микрословоформи е най-малък ($\mu = 443$) поради изпускането на спо-

магателния глагол *съм*. Тези резултати са един от фактите, които доказват валидността на издигнатата хипотеза.

Графика 3. Подреджване на четирите типа дубитативни микропарадигми според индекса за степен на аналитизъм

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми.

Напълно очаквано индексът на синтетизъм

$$(s = \frac{P}{\mu})$$

на четирите дубитативни микропарадигми ги подрежда в обратен ред – срв. Графика 3 и Графика 4. Най-синтетична е микропарадигмата, съдържаща отрицателни следходни форми с форманта *нямало било*, в която микрословоформите, върху които се разпределят положителните семантични диференциатори, са най-малко, т.е.

$$s = \frac{P}{\mu} = \frac{603}{443} = 1.36.$$

Тя има и най-малък брой членове. На второ място според индекса за синтетизъм е дубитативната микропарадигма с отрицателни следходни форми, образувани с форманта *нямало съм бил* (*съм* се спряга):

$$s = \frac{P}{\mu} = \frac{669}{537} = 1.25.$$

На трето място е дубитативният вариант на негативната микропарадигма с отрицателни следходни форми, образувани с частицата *не*, т.е.

$$s = \frac{P}{\mu} = \frac{693}{605} = 1.15,$$

а след нея с много малка разлика е положителната микропарадигма, т.е.

$$s = \frac{p}{\mu} = \frac{561}{494}$$

= 1.14. Фактът, че положителната парадигма се отличава с най-ниска степен на синтетизъм, се дължи на относително най-близките стойности на броя на положителните семантични товари и броя на микрословоформите.

Графика 4. Подредяне на четирите типа дубитативни микропарадигми според индекса за степен на синтетизъм

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

Индексът за степен на композираност

$$(c = \frac{\mu}{u} -$$

брой на микрословоформите върху броя на членовете в микропарадигмата) йерархизира четирите дубитативни микропарадигми по начин, виден на Графика 5. Най-ниска степен на композираност се наблюдава при положителните дубитативни форми, т.е.

$$c = \frac{\mu}{u} = \frac{494}{108} = 4.57.$$

Малко по-висока степен на композираност отличава отрицателната дубитативна микропарадигма със следходни форми, съдържащи безличния формант *няма, ло било* с изпуснат глагол *сьм*, т.е.

$$c = \frac{\mu}{u} = \frac{443}{96} = 4.61.$$

Следва вариантът на негативна дубитативна микропарадигма със следходни форми, съдържащи форманта *нямало съм бил*, т.е.

$$c = \frac{\mu}{U} = \frac{537}{108} = 4.97.$$

Очаквано най-висок е индексът за степен на композираност на варианта на отрицателна дубитативна микропарадигма, съдържаща следходни форми, образувани с частицата *не*, т.е.

$$c = \frac{\mu}{U} = \frac{605}{108} = 5.60.$$

Липсата на засвидетелствани примери с този вариант на дубитативната отрицателна парадигма в страдателен залог се обуславя и от особено високата степен на композираност.

Графика 5. Подреджане на четирите типа дубитативни микропарадигми според индекса за степен на композираност

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

Данните от Графика 5 напълно потвърждават достоверността на основната хипотеза, че вариантите на дубитатива, възникнали поради наличието на 3 варианта на отрицателната следходна микропарадигма, се йерархизират според степента на композираност на формите, като съществува вариант с кондензация на формите на отрицателните следходни времена в трите залога (вариант с безличния формант *нямало било*), който се отличава с най-ниска степен на композираност сред трите отрицателни варианта. Именно този вариант показва и най-висока активност в базата данни, с която разполагаме. Честотата на употреба на трите варианта е

пряко обвързана със степента на композираност – колкото е по-висока тя, толкова по-рядка е употребата. Липсата на реално засвидетелствани употреби в корпуси, интернет и при други автори на отрицателните форми на дубитатива с частица *не* в страдателен залог ни подтикна към решението да не включим варианта в страдателен залог, образуван с *не*, в Таблица 1.

Нека да разгледаме подреждането на четирите дубитативни микропарадигми според индекса за средна степен на маркираност на член (*m*), който според Г. Герджиков може да се изчисли по формулата

$$m = \frac{u}{p}$$

(брой на членовете на парадигмата, разделен на броя на положителните семантични диференциатори). Индексът говори колко средно е натоварен с граматическа информация член на дадена парадигма, а това според учения е и показател за богатство на парадигмата.

Графика 6. Подреждане на четирите типа дубитативни микропарадигми според индекса за степен на маркираност

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

Както се вижда от Графика 6, с най-висока степен на маркираност се отличава положителната дубитативна парадигма, т.е.

$$m = \frac{u}{p} = \frac{120}{630} = 0.19.$$

Трите варианта на дубитативна отрицателна микропарадигма имат еднаква степен на маркираност = 0.16. Стойностите на индексите говорят, че средно претеглено, членовете на положителната дубитативна микропарадигма са относително по-натоварени семантично от членовете на трите

варианта за отрицателна дубитативна микропарадигма. Това се дължи на отношението между броя на членовете и броя на положителните семантични товари.

4. Съпоставка на основни типологически индекси на българските евиденциали и мястото на дубитативните микропарадигми в оформените скали

След като бяха съпоставени избраните типологически индекси на четирите микропарадигми на дубитатива, нека да видим как те се съотнасят към индексите на другите три евиденциала – индикатива, конклузива и ренаратива. Отново ще се спрем само върху индексите за аналитизъм, синтетизъм, композираност и степен на маркираност на член на парадигмата. Преди обаче да пристъпим към това сравнение, е необходимо да изясним въпроса за наличието на варианти на парадигмите на конклузива и ренаратива, обусловени от вариантността при отрицателните форми на следходните времена. Това е необходимо, защото съпоставяме всъщност 14 евиденциални микропарадигми. Броят им е обусловен от факта, че при конклузива, ренаратива и дубитатива се наблюдават по три варианта на отрицателните микропарадигми.

Предходни наблюдения (Алексова/Aleksova 2021), базирани на емпиричен материал от корпуси, интернет и изследвания на други автори (вж. например Куцаров/Kutsarov 2007, Ницолова/Nitsolova 2008), доказват, че при конклузива може да се допусне наличието на три варианта на отрицателните форми на следходните времена:

а) доминиращ вариант с безличния формант **нямало е**, който е наличен във всички лица и числа (например *нямало е да чета, нямало е да четеш, нямало е да четете; нямало е да съм/бъда чел, -а, -о, нямало е да си/бъдеш чел, -а, -о, нямало е да е/бъде чел, -а, -о; нямало е да съм/бъда мит, -а, -о, нямало е да си/бъдеш мит, -а, -о, нямало е да е/бъде мит, -а, о* и т.н.);

б) вариант с форманта **нямало съм**, в който глаголът **съм** се спряга по лице и число (*нямало съм да чета, нямало си да четеш, нямало е да четете; нямало съм да съм/бъда чел, -а, -о, нямало си да си/бъдеш чел, -а, -о, нямало е да е/бъде чел, -а, -о; нямало съм да съм/бъда мит, -а, -о, нямало си да си/бъдеш мит, -а, -о, нямало е да е/бъде мит, -а, -о* и т.н.). Проблематична е обаче употребата на този вариант, тъй като в корпуси и интернет той не се открива в момента, макар че се посочва от някои автори (Ницолова/Nitsolova 2008: 359–369, Куцаров/Kutsarov 2007: 388–405);

в) вариант, образуван с частицата **не**, поставена пред положителните конклузивни форми (*не съм щял, -а, -о да чета, не съм щял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, не съм щял да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.). Проблематичността на този възможен вариант, който се открива в интернет, макар и рядко, защото глаголът **ща** може да пази следите от изразяването на жела-

ние, се състои в това, че примерите са с преизказна, а не с конклузивна семантика (вж. Алексова/Aleksova 2021).

Вариантност е налице и в микропарадигмата на следходните отрицателни форми в ренаратив. Вариантите също са 3:

а) вариант с форманта **нямало** с изпускане на спомагателния глагол **съм** във всички лица и числа (например *нямало да чета, нямало да четеш, нямало да чете; нямало да съм/бъда чел, -а, -о, нямало да си/бъдеш чел, -а, -о, нямало да е/бъде чел, -а, -о; нямало да съм/бъда мит, -а, -о, нямало да си/бъдеш мит, -а, -о, нямало да е/бъде мит, -а, -о* и т.н.);

б) вариант с форманта **нямало съм**, в който глаголят **съм** се спряга по лице и число (*нямало съм да чета, нямало си да четеш, нямало да чете; нямало съм да съм/бъда чел, -а, -о, нямало си да си/бъдеш чел, -а, -о, нямало да е/бъде чел, -а, -о; нямало съм да съм/бъда мит, -а, -о, нямало си да си/бъдеш мит, -а, -о, нямало да е/бъде мит, -а, -о* и т.н.). Този вариант при ренаратива е засвидетелстван в нашата база данни за разлика от факта, че този тип форми, които би трябвало да съвпадат в 1 и 2 л., ед.ч. в ренаратив и конклузив, не се срещат с конклузивна семантика, както посочихме по-горе;

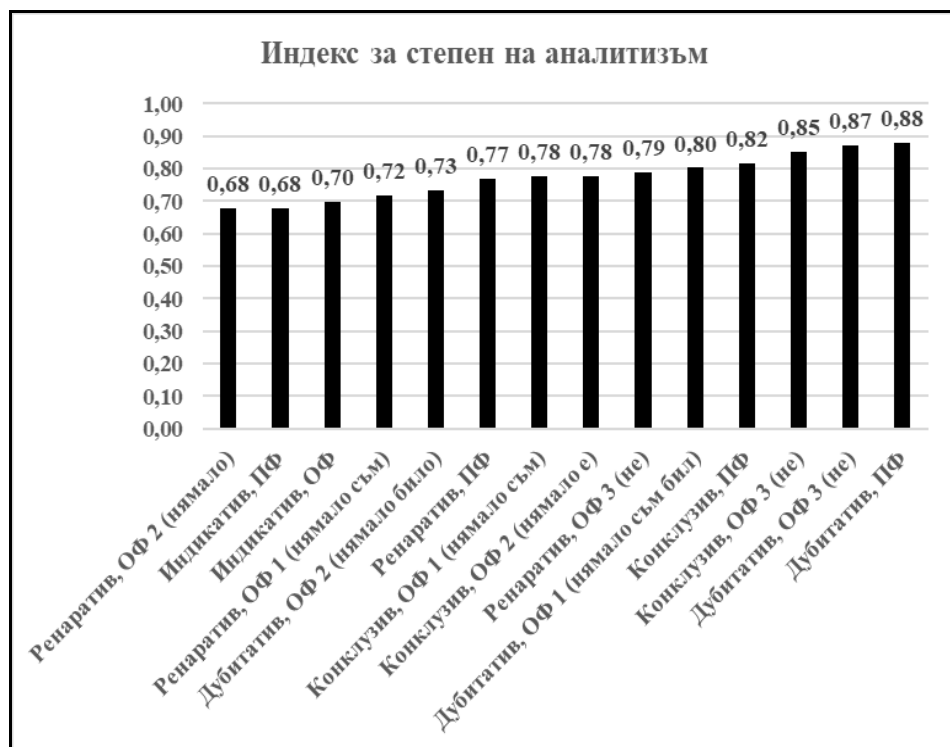
в) вариант, образуван с частицата **не**, поставена пред положителните конклузивни форми (*не съм цял, -а, -о да чета, не съм цял, -а, -о да съм/бъда чел, -а, -о, не съм цял да съм/бъда мит, -а, -о* и т.н.). Като се има предвид, че конклузивът и ренаративът съвпадат в 1 и 2 л., ед.ч. и мн. ч., интерес представлява фактът, че ексцерпиранияте употреби на този вариант са само с преизказна (но не и конклузивна) семантика (вж. Алексова/Aleksova 2021).

След като бе изяснен въпросът за вариантността в парадигмите не само на дубитатива, но и на конклузива и ренаратива, може да се подходи към съпоставката на интересоващите ни индекси на четирите евиденциала, за да намерим мястото на дубитатива в йерархиите на 14-те евиденциални микропарадигми според стойностите на избраните 4 индекса.

Както се вижда от Графика 7, една от отрицателните дубитативни микропарадигми – тази, която се отличава с кондензация на формите (т.е. с отрицателни следходни форми с безличния формант *нямало било*), е сред първите пет евиденциални микропарадигми с най-ниска степен на аналитизъм ($a = 0.73$). Дубитативната микропарадигма с отрицателни следходни форми с форманта *нямало съм бил* ($a = 0.80$) е пък сред петте евиденциални микропарадигми с най-висока степен на аналитизъм. Дубитативният вариант с отрицателни следходни форми с частицата *не* е евиденциалната микропарадигма, която е на второ място по най-висок индекс за степен на аналитизъм ($a = 0.87$). На първо място по най-високи стойности на този индекс са положителните форми в дубитатив ($a = 0.88$).

Мястото на четирите разглеждани дубитативни парадигми според индекса на аналитизъм сред всички възможни евиденциални парадигми също е потвърждение на хипотезата за съществуващата тенденция при дубитативните отрицателни форми да протича процес на кондензация на формите при най-употребявания вариант с безличния формант *нямало било*, който се отличава с по-ниска степен на аналитизъм от останалите три дубитативни микропарадигми.

Графика 7. Подреждане на евиденциалните микропарадигми според индекса за степен на аналитизъм

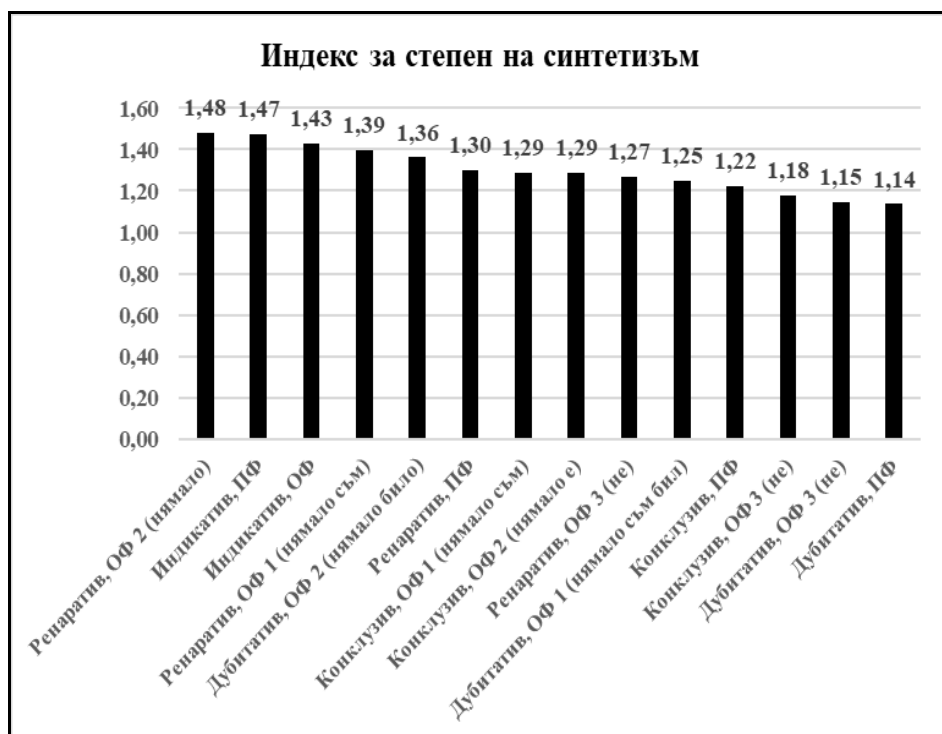

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми.

Индексът за степен на синтетизъм (вж. Графика 8) е най-висок при положителните ($s = 1.47$) и отрицателните ($s = 1.43$) индикативни форми, следвани от ренаративната микропарадигма с отрицателни форми с *нямало съм* ($s = 1.39$). На пето място по най-висок индекс за синтетизъм е отрицателната дубитативна микропарадигма със следходни форми, съдържащи безличния формант *нямало било* ($s = 1.36$). Тя (макар че съдържа само композирани форми) дори предхожда по степен на синтетизъм положителните ренаративни форми (сред които има и синтетични членове). Това

е обусловено при положителната ренаративна микропарадигма от наличието на повече членове, т.е. наличие на повече форми, изразяващи род, които повишават броя на микрословоформите и влияят върху отношението между тях и относително по-малкия брой положителни семантични товари, тъй като не са маркирани по негативност, докато дубитативът с *нямало било* има по-малко членове поради липса на съгласуване по род в безличния форматив *нямало било*. Другите две отрицателни дубитативни микропарадигми, както и положителна дубитативна микропарадигма са сред петте евиденциални парадигми с най-ниска стойност на индекса за синтетизъм. Вариантът с отрицателни дубитативни следходни форми, съдържащи форманта *нямало съм бил*, е на 5-то място при увеличаващи се стойности на индекса на синтетизъм ($s = 1,25$), дубитативната микропарадигма, съдържаща следходни отрицателни форми, образувани с частицата *не*, са предпоследно място по най-ниския индекс за синтетизъм ($s = 1,15$), а положителните дубитативни форми са на последно място ($s = 1,14$) според стойностите на този индекс.

Графика 8. Подреждане на евиденциалните микропарадигми според индекса за степен на синтетизъм

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

Четири дубитативни микропарадигми са сред петте евиденциални микропарадигми с най-висока степен на индекса за композираност – вж. Графика 9. Видно е, че дубитативната микропарадигма с отрицателни форми, включително за следходните времена с частица *не*, има най-висока стойност на индекса на композираност. На този фон не е учудващ фактът, че в корпуси и интернет тя е много рядка, а отрицателни следходни страдателни форми с частицата *не* не са засвидетелствани от нас и други автори.

Графика 9. Подреждане на евиденциалните микропарадигми според индекса за степен на композираност

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

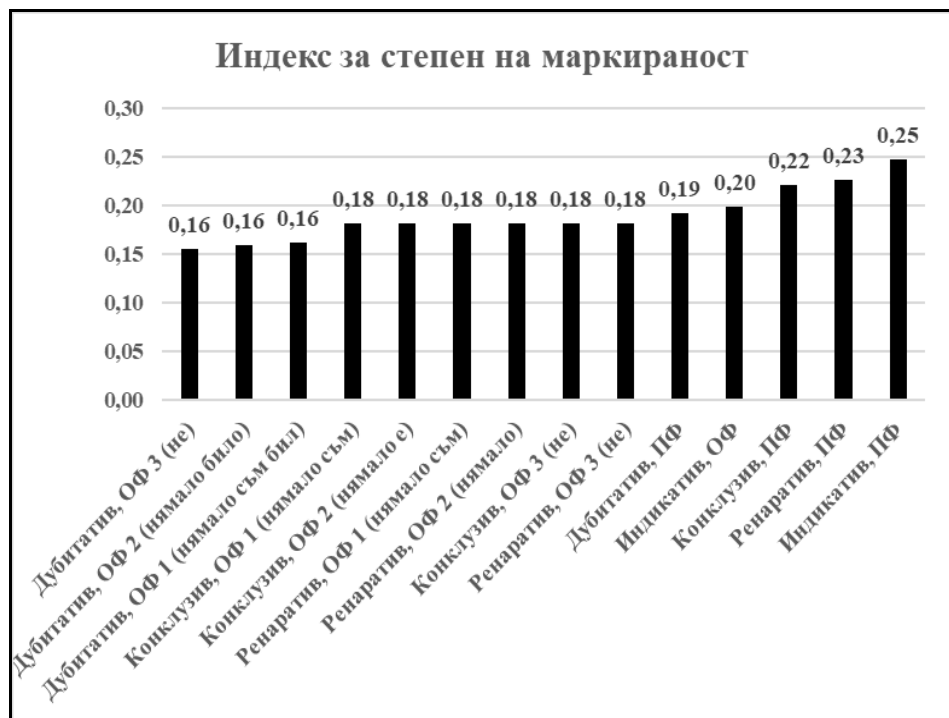
Степента на маркираност, която отразява средния брой положителни семантични диференциатори, падащи се на член от разглежданата парадигма –

$$m = \frac{u}{p}$$

подрежда 14-те евиденциални микропарадигми по начин, виден на Графика 10. Положителната дубитативна микропарадигма е на пето място по най-висока стойност на индекса на маркираност на член от микропарадигмата ($m = 0.19$). Това се обуславя от относително по-малкия брой членове на парадигмата (поради неутрализацията на признака индиректност в косвените евиденциали, а и на признака резултативност в страдателния залог)

в съпоставка с най-пълната откъм членове индикативна микропарадигма ($m = 0.25$). А броят на членовете е свързан и с броя на семантичните товари, които се изразяват в съответната микропарадигма – увеличаването на членовете е свързано и с относително по-голяма вероятност за увеличаване на положителните семантични товари.

Графика 10. Подреждане на евиденциалните микропарадигми според индекса за степен на маркираност на член на парадигмата

Легенда: ОФ – отрицателни форми, ПФ – положителни форми

Трите варианта на отрицателната парадигма на дубитатива са с най-ниски стойности на индекса за степен на маркираност ($m = 0.16$) – вж. Графика 10, което е обусловено от същата причина, която беше вече изтъкната – отрицателните дубитативни микропарадигми имат най-малко членове поради две неутрализации (на признака индиректност в деятелен и възвратен залог, а и на резултативност в страдателен залог), както и поради липсата на форми на всички наследходни времена в трите залога. Именно бедността на парадигмата откъм членове е едно от доказателствата за достоверността на твърдението на Г. Герджиков, че индексът за маркираност е показател за богатството (може да се добави – или бедността) на една парадигма.

5. Заключение

В настоящата работа, с цел съпоставка на важни типологически характеристики на българските дубитативни предикати, мотивирано са избрани само няколко от индексите (за степен на анализъм, на синтетизъм, на композираност и степен на маркираност на член от парадигмата), които предлага Г. Герджиков (Герджиков/Gerdhikov 1990, 1997), защото те са по-надежден математически метод, базиран не върху данни от текста, каквито са индексите на Дж. Гринберг (Greenberg 1960), а върху данни от парадигмите. Индексите на Г. Герджиков освобождават типологическите съпоставки от зависимости, идващи от особености на стила, темата, регистъра, спецификата на авторския изказ и др., и дават стабилна основа за съпоставки не само на парадигми в един език, включително в негови различни исторически състояния, но и на различни езици.

За да се представят и анализират тези индекси на дубитативните предикати в съвременния български език, бе изготвен матричен модел на българския глагол, включващ всички членове на парадигмата на тази част на речта с тяхната немаркираност/маркираност по признаците, изграждащи значенията на членовете на всички облигаторни за българския език глаголни категории. Разглеждането обаче на парадигмите на конклузива, ренаратива и дубитатива показва наличие на варианти на членовете на отрицателните следходни (бъдещи) микропарадигми. При съществуването на подобна конкуренция между форми за един и същи член на отрицателната конклузивна, ренаративна и дубитативна микропарадигма се забелязват важни тенденции:

- за разлика от положителните форми, при които в 1 и 2 л., ед.ч. и мн.ч. конклузивът и ренаративът имат еднакви форми, при отрицателните следходни форми се наблюдава известен стремеж за оразличаване – конклузивът да се образува с безличния формант **нямало е** във всички лица, а ренаративът или с форманта **нямало съм** със съгласуващ се по лице и число спомагателен глагол **съм**, или с форманта **нямало** с изпуснат **съм** във всички лица и числа;

- при конклузива се наблюдава доминиране на варианта с форманта **нямало е**, което е вид унификация на парадигмата, тъй като този формант е налице във всички лица и числа;

- при ренаратива и дубитатива съществува тенденция за кондензация на формите и намаляване на степента на композираност при вариантите с форманта **нямало** при ренаратива и **нямало било** при дубитатива поради изпускане на **съм** във всички лица (вж. повече у Алексова/Aleksova 2021).

Изчисленията на типологическите индекси сочат, че 4-те дубитативни микропарадигми са сред петте евиденциални микропарадигми с най-

високи индекси за степен на композираност заедно с конклузивния вариант с отрицателна частица *не* и във формите за следходните времена.

Очертаната кондензация в отрицателната дубитативна парадигма с безличния формант *нямало било* обуславя факта този вариант да е на пето място сред 14 микропарадигми според признака най-нисък индекс за степен на аналитизъм.

Наблюденията върху стойностите на индекса за степен на синтетизъм на 14-те евиденциални микропарадигми показват, че три от четирите дубитативни микропарадигми са сред петте евиденциални микропарадигми с най-ниски стойности на индекса за синтетизъм. Изключение прави вариантът на отрицателна дубитативна микропарадигма с безличния формант *нямало било*, която е с петия най-висок индекс за степен на синтетизъм. Това е обусловено от липсата на съгласуване по род при немалко членове, а и поради малкия брой членове на микропарадигмата.

Индексът на маркираност на член на парадигмата с позитивни семантични диференциатори е показател за богатството на парадигмата според Г. Герджиков. Оказва се, че трите варианта на отрицателната дубитативна парадигма са с най-ниска стойност за степен на маркираност сред 14-те евиденциални микропарадигми, т.е. това са трите най-бедни евиденциални микропарадигми. От тях се отличава положителната дубитативна парадигма, тъй като тя е на пето място по най-висок индекс за маркираност.

Наблюденията върху матричния модел на българския глагол, както и резултатите от изчислените 4 типологически индекса говорят, че при висока степен на композираност на формите на дадена част на речта е възможно да възникне тенденция за кондензация на формите, каквато се наблюдава при ренаратива (с *нямало* и изпускане на *съм*) и дубитатива (с безличния формант *нямало било* и изпускане на *съм*), или до стремеж за унификация на формите – при отрицателните форми на конклузива, в който формантът *нямало е* се установява във всички лица и при двете числа.

При развоя на българския език от синтетизъм към аналитизъм се появяват множество композирани глаголни форми, т.е. увеличава се индексът на композираност при глагола. При наличие обаче на микропарадигми с форми с много висока степен на композираност (може фигуративно да се каже – на суперкомпозираност) и на варианти на членове, т.е. при неустановеност на парадигмата, може да се появи както в нашия език тенденция за доминиране на вариантите с по-ниска степен на композираност, т.е. при наситеност с форми с висока степен на композираност се проявява обратна тенденция по посока към синтетизъм.

Изчислените и съпоставени типологически индекси дават значима информация за състоянието на микропарадигмите на глагола в съвременния

български език. Несъмнено наблюденията в тази насока могат да бъдат продължени и разширени.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Настоящата публикация е реализация на научни задачи по проекта „Балканските езици като еманация на етно-културната общност на Балканите (типология на глагола)“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към МОН, договор № ДН 20/9/11.12.2017 г. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

² Под *микрословоформи* се разбират елементарните единици, от които се състои една словоформа, например *пиша* има една микрословоформа, *ще пиша* – две микрословоформи, *цях да пиша* – 3 микрословоформи и т.н. Под *член на парадигмата* се има предвид граматически оформената синтетична или аналитична глаголна словоформа, изразяваща облигаторните граматични значения в даден език, например сег. вр. на индикатива в българския език има 6 члена, а перфектът в индикатив има 12 члена. *Положителните семантични товари* са изразяваните диференциални признаци от даден член на парадигмата на една част на речта, а това е показателно за степента на маркираност на всеки член.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова 2021: *Алексова, Кр.* Вариантността в парадигма на следходните времена в конклузив и ренаратив и синтагматичните параметри на граматикализацията. – В: Славова, Т., Г. Ганева, М. Тотоманова-Панева, Д. Атанасова (съст.). ШЪСТВОУЪЖ НЫНЪ ПО СЛЪДОУ ОУЧИТЕЛЮ. *Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 563–581.
- Герджиков 1983: *Герджиков, Г.* Тенденцията към аналитизъм – определение, метод за измерване, причини, следствия. – *Съпоставително езикознание*, № 5, с. 46–55.
- Герджиков 1984: *Герджиков, Г.* Преизказването на глаголното действие в българския език. София, Наука и изкуство.
- Герджиков 1987: *Герджиков, Г.* Неравномерният ход на развоя към аналитизъм и неговите причини. – В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. История на българския език*. София, Българска академия на науките, с. 32–41.
- Герджиков 1990: *Герджиков, Г.* Развоят на индоевропейските езици към аналитизъм и някои всеобщи типологически зависимости. – *Съпоставително езикознание*, № 4–5, с. 151–157.
- Герджиков 1997: *Герджиков, Г.* Die Gesetze der gramatischen Paradigmata und die morphologische Typologie der Sprachen. – *Съпоставително езикознание*, № 2, с. 30–41.
- Герджиков 2013: *Герджиков, Г.* Законите на граматическите парадигми и морфологическата типология на езиците. – В: Алексова, Кр. (съст.). Георги Герджиков. *Избрани студии и статии по езикознание*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 286–302.
- Куцаров 2007: *Куцаров, Ив.* Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

- Линдстет 1981: Линдстет, Й. Един цялостен подход към аналитизма на българския език. – В: Пашов, П., Ст. Брезински, М. Цанева (съст. и ред.). Българистични изследвания: Първи българско-скандинавски симпозиум, 24–30 септември 1979 г. София, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, с. 12–19.
- Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Татевосов 2004: *Татевосов, С.* Семантическо картирование: теория и метод. – *Вестник Московского университета*. Серия 9: Филология, № 1, с. 27–42.
- Храковский, Мальчуков 2016: *Храковский, В., А. Мальчуков.* Взаимодействие и иерархия грамматических категорий глагола: введение в тему и типологическая анкета. – *Вопросы языкознания*, № 6, с. 51–83.
- Anderson 1986: *Anderson, L.* Evidentials, paths of change, and mental maps: Typologically regular asymmetries. – In: Chafe, W., J. Nichols (eds.). *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, Ablex, pp. 273–312.
- Boye 2010: *Boye, K.* Semantic Maps and the Identification of Cross-Linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality. – *Linguistic Discovery*, vol. 8, issue 1. <<http://journals.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/1/xmlpage/1/article/344?htmlOnce=yes>> [дата на достъп: 10.06.2017]
- Cowgill 1966: *Cowgill, W.* A search for universals in Indo-European diachronic morphology. – In: Greenberg, J. *Universals of language*. Second ed. Massachusetts/London, The M.I.T. Press, pp. 114–141.
- Cysouw 2005: *Cysouw, M.* Quantitative methods in typology. – In: Köhler, R., G. Altmann, R. Piotrowski (Eds.). *Quantitative Linguistics: An International Handbook*. Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 554–578.
- Cysouw 2007: *Cysouw, M.* New approaches to cluster analysis of typological. – In: Grzybek, P., R. Köhler (Eds.). *Exact Methods in the Study of Language and Text. Dedicated to Gabriel Altmann on the Occasion of his 75th Birthday*. Berlin/New York, Walter de Gruyter, pp. 61–75.
- Dahl 1985: *Dahl, Ö.* Tense and Aspect Systems. Oxford, Basil Blackwell. <https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Dahl_Tense&aspectsystems.pdf> [дата на достъп: 12.09.2021]
- De Haan 2004: *de Haan, F.* On Representing Semantic Maps. – In: *Workshop “Databases and Best Practice”*, E-MELD Language Digitization Project Conference 2004, July 15–18, 2004, Detroit, Michigan. <<http://emeld.org/workshop/2004/dehaan-paper.html>> [дата на достъп: 27.06.2021]
- Greenberg 1960: *Greenberg, J.* A Quantitative approach to the morphological typology of language. – *International Journal of American Linguistics*, Vol. 26, № 3, pp. 178–194.
- Haspelmath 2003: *Haspelmath, M.* The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. – In: Tomasello, M. (ed.). *The new psychology of language*. Vol. 2. New York, Erlbaum, pp. 211–243. <https://www.researchgate.net/publication/27266359_The_geometry_of_gram

mational_meaning_Semantic_maps_and_cross-linguistic_comparison> [дата на достъп: 27.06.2021]

Van der Auwera, Plungian 1998: *Van der Auwera, J., Vl. Plungian. Modality's semantic map. – Linguistic Typology, № 2, pp. 79–124.*

REFERENCES

- Aleksova 2021: *Aleksova, Kr. Variantnostta v paradigma na sledhodnite vremena v konkluziv i renarativ i sintagmatichnite parametri na gramatikalizatsiyata. – In: Slavova, T., G. Ganeva, M. Totomanova-Paneva, D. Atanasova (sast.). SHYSTVOUËX NËINË PO SLËDOU OUCHITELYu. Sbornik v chest na prof. d.f.n. Anna-Maria Totomanova. Sofia, Uni-versitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, s. 563–581.*
- Anderson 1986: *Anderson, L. Evidentials, paths of change, and mental maps: Typologically regular asymmetries. – In: Chafe, W., J. Nichols (eds.). Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology. Norwood, Ablex, pp. 273–312.*
- Boye 2010: *Boye, K. Semantic Maps and the Identification of Cross-Linguistic Generic Categories: Evidentiality and its Relation to Epistemic Modality. – Linguistic Discovery, vol. 8, issue 1. <<http://journals.dartmouth.edu/cgi-bin/WebObjects/Journals.woa/1/xmlpage/1/article/344?htmlOnce=yes>> [10.06.2017]*
- Cowgill 1966: *Cowgill, W. A search for universals in Indo-European diachronic morphology. – In: Greenberg, J. Universals of language. Second ed. Massachusetts/London, The M.I.T. Press, pp. 114–141.*
- Cysouw 2005: *Cysouw, M. Quantitative methods in typology. – In: Köhler, R., G. Altmann, R. Piotrowski (Eds.). Quantitative Linguistics: An International Handbook. Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 554–578.*
- Cysouw 2007: *Cysouw, M. New approaches to cluster analysis of typological. – In: Grzybek, P., R. Köhler (Eds.). Exact Methods in the Study of Language and Text. Dedicated to Gabriel Altmann on the Occasion of his 75th Birthday. Berlin/New York, Walter de Gruyter, pp. 61–75.*
- Dahl 1985: *Dahl, Ö. Tense and Aspect Systems. Oxford, Basil Blackwell. <https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Dahl_Tense&aspectsystems.pdf> [12.09.2021]*
- De Haan 2004: *de Haan, F. On Representing Semantic Maps. – In: Workshop “Databases and Best Practice”, E-MELD Language Digitization Project Conference 2004, July 15–18, 2004, Detroit, Michigan. <<http://emeld.org/workshop/2004/dehaan-paper.html>> [27.06.2021]*
- Gerdzhikov 1983: *Gerdzhikov, G. Tendentsiyata kam analitizam – opredelenie, metod za izmervane, prichini, sledstviya. – Sapostavitelno ezikoznanie, № 5, s. 46–55.*
- Gerdzhikov 1984: *Gerdzhikov, G. Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskiya ezik. Sofia, Nauka i izkustvo.*
- Gerdzhikov 1987: *Gerdzhikov, G. Neravnomerniyat hod na razvoja kam analitizam i negovite prichini. – In: Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika.*

- Dokladi. Istoriya na balgarskiya ezik*. Sofia, Balgarska akademia na naukite, s. 32–41.
- Gerdzhikov 1990: *Gerdzhikov, G.* Razvoyat na indoevropskite ezitsi kam analitizam i nyakoi vseobshti tipologicheski zavisimosti. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 4–5, s. 151–157.
- Gerdzhikov 1997: *Gerdzhikov, G.* Die Gesetze der gramatischen Paradigmata und die morphologische Typologie der Sprachen. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 2, s. 30–41.
- Gerdzhikov 2013: *Gerdzhikov, G.* Zakonite na gramaticheskite paradigmi i morfologicheskata tipologia na ezitsite. – In: Aleksova, Kr. (sast.). *Georgi Gerdzhikov. Izbrani studii i statii po ezikoznanie*. Sofia, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, s. 286–302.
- Greenberg 1960: *Greenberg, J.* A Quantitative approach to the morphological typology of language. – *International Journal of American Linguistics*, Vol. 26, № 3, pp. 178–194.
- Haspelmath 2003: *Haspelmath, M.* The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. – In: Tomasello, M. (ed.). *The new psychology of language*. Vol. 2. New York, Erlbaum, pp. 211–243. <https://www.researchgate.net/publication/27266359_The_geometry_of_grammatical_meaning_Semantic_maps_and_cross-linguistic_comparison> [27.06.2021]
- Hrakovskij, Mal'chukov 2016: *Hrakovskij, V., A. Mal'chukov.* Vzaimodejstvie i ierarhija grammaticheskikh kategorij glagola: vvedenie v temu i tipologicheskaja anketa. – *Voprosy jazykoznanija*, № 6, s. 51–83.
- Kutsarov 2007: *Kutsarov, Iv.* Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“.
- Lindstet 1981: *Lindstet, Y.* Edin tsyalosten podhod kam analitizma na balgarskiya ezik. – In: Pashov, P., St. Brezinski, M. Tsaneva (sast. i red.). *Balgaristichni izsledvania: Parvi balgarsko-skandinavski simpozium*, 24–30 septemvri 1979 g. Sofia, Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“, s. 12–19.
- Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologiya. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- Tatevosov 2004: *Tatevosov, S.* Semanticheskoe kartirovanie: teoriya i metod. – *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Serija 9: Filologija, № 1, s. 27–42.
- Van der Auwera, Plungian 1998: *Van der Auwera, J., Vl. Plungian.* Modality's semantic map. – *Linguistic Typology*, № 2, pp. 79–124.

✉ Проф. д-р Красимира Алексова, Катедра по български език
Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

✉ *Prof. Krasimira Aleksova, PhD*, Department of Bulgarian Language
Faculty of Slavic Studies, Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel, Sofia 1504, Bulgaria